

Anna Nallur

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

**Rola nagrań wideo w badaniu ontogenezy mowy
w środowisku mono- i bilingwalnym**

Rozwój technologii sprawia, że badacze coraz chętniej korzystają z kamery cyfrowej lub kamery w telefonie. Artykuł przedstawia zalety tego narzędzia badawczego oraz zasady i techniki nagrywania dzieci podczas badań nad rozwojem ich systemu językowego, ze szczególnym uwzględnieniem dzieci dwujęzycznych. W tekście zostały przedstawione następujące zagadnienia:

1. Opis metody badawczej w badaniach nabywania kompetencji językowych przez dzieci oraz odpowiedź na pytanie, dlaczego nagrania wideo stają się podstawowym narzędziem badawczym.
2. Zasady, którymi powinien kierować się badacz podczas nagrań wideo w badaniu rozwoju języka dziecka.
3. Porównanie dwóch narzędzi badawczych, jakimi są nagrania wideo oraz nagrania audio.
4. Technika zapisu powstałego materiału badawczego z nagrań wideo.

Wprowadzenie

Kurczenie się świata oraz coraz częstsze migracje powodują, że dotychczasowe spójne kulturowo i językowo środowisko większości dzieci zmienia się w środowisko wielokulturowe i wielojęzyczne. Proces ten inspiruje badaczy wielu dziedzin naukowych. W latach 50. ubiegłego wieku twierdzono, że wprowadzanie dwóch języków równocześnie powoduje brak umiejętności komunikowania się w pełni w żadnym z tych języków. Według ówczesnych badaczy dwujęzyczność była przyczyną wielu problemów dzieci w szkole. Współcześni badacze odkryli jednak szereg korzyści wynikających z bycia dwujęzycznym (Peal, Lambert 1962). Udowodniono, że dzieci bilingwalne cechuje m.in. lepsza wielozadaniowość oraz elastyczność poznawcza, w tym efektywniejsze rozwiązywanie problemów. Oprócz różnic w kompetencjach poznawczych, bardzo ciekawe jest również pytanie, czy istnieją różnice w rozwoju języka dzieci wychowujących się w środowisku bilingwalnym i monolingwalnym oraz jak dzieci dwujęzyczne radzą sobie z trudnościami fleksyjnymi w porównaniu z ich jednojęzycznymi rówieśnikami. „System językowy opisuje

i objaśnia nam świat, a język budowany jest w umyśle jednostki” (Cieszyńska 2010: 20), dlatego najlepszą metodą badania kompetencji językowych dzieci bilingwalnych będzie biografia językowa, w której podstawową i najdokładniejszą techniką badawczą są współcześnie nagrania wideo. Deb Roy (2012), profesor nadzwyczajny MIT, który w 2011 r. przeprowadził badanie „Narodziny słowa” nagrywając 90 tys. godzin filmów swojego syna, porównał tę technikę do mikroskopu. Nagrania wideo pozwalają badaczom rozwoju języka obserwować najmniejsze, nawet bardzo subtelne, zmiany zachodzące w tym procesie.

Biografia językowa jako metoda badania rozwoju języka dziecka

Władysław T. Miodunka (2016: 50) twierdzi, że biografia jest szczególnym rodzajem studium przypadku, a biografia językowa jest szczególnym rodzajem biografii w ogóle. Biografia językowa bada i opisuje proces przyswajania, używania i ewentualnie zapominania znanych przez daną osobę języków. Przedmiotem studium przypadku jest pojedyncza osoba – tu dziecko, które przyswaja jeden lub dwa języki równolegle. Tadeusz Pilch i Teresa Bauman (2010: 49) twierdzą, że najbardziej użytecznymi technikami tej metody są wywiad i obserwacja. Ze względu na fakt, że „przedmiotem staje się poznawana kwestia, a podmiotowe stanowiska zajmują dwie strony – badacz i badany” (Bauman, Pilch 2010: 61) wręcz niezbędne staje się nagranie wszystkich obserwacji i wywiadów. Tylko wtedy dane studium przypadku będzie cechowała otwartość, dobra komunikacja i naturalność, jeśli badacz nie będzie skupiał się na zapisywaniu, co mówi osoba biorąca udział w wywiadzie, a wzajemny kontakt będzie miał charakter zwykłej rozmowy, w tym przypadku zabawy z dzieckiem. Jedną z ważnych zasad, które mają wpływ na przebieg badania, jakość zebranych danych oraz wnioski, jest naturalność. „Badanie jest prowadzone w naturalnym środowisku z wykorzystaniem «naturalnych» metod, gdyż chodzi o to, by zebrane materiały jak najdokładniej odzwierciedlały konkretną rzeczywistość” (Miodunka 2016: 50). Oczywiście wydaje się, że dla małego dziecka najbardziej naturalnym środowiskiem jest jego dom i jego rodzice. Najcenniejszym materiałem badawczym w tym przypadku są wielogodzinne nagrania wideo kręcone przez rodziców dziecka, którego język analizujemy. Wywiad – zabawa z dzieckiem jest tu techniką pomocniczą, ponieważ normatywnie rozwijające się dziecko jest najbardziej otwarte przy rodzicu, a obecność osoby trzeciej zaburza jego naturalne zachowanie oraz wypowiedzi. Wywiad z rodzicem jest natomiast obarczony ogromnym błędem, ponieważ rodzic zapytany o to, co i jak dziecko mówi, przedstawia najczęściej to, co on sam słyszy. Przykładem jest mama dziecka, która zapytana, co nowego pojawiło się w mowie dziecka, odpowiada „żabka”, gdy dziecko nie wymawia ani głoski „ż”, ani „k”, lub rodzice, którzy przychodząc na diagnozę z dzieckiem dowiadują się od terapeuty, że dziecko nie mówi głoski „k” i „koń” to „toń”, „kotek” to „totek”, czego nawet nie zauważyli, bo słyszeli to, co chcieli usłyszeć. W.T. Miodunka (2016: 50) podkreśla jednak, że istotna jest dokładna analiza zarówno wypowiedzi podmiotu, jak i wypowiedzi innych osób o nim, ponieważ celem studium przypadku jest jak najdokładniejszy opis badanej osoby, „widziany z różnych stron i uwzględniających różne ich aspekty”. Kolejną ważną zasadą w trakcie prowadzenia badań studium przypadku jest otwartość, zarówno

ze strony badacza, jak i badanego. Badacz, inaczej niż w eksperymentach, otwarcie przedstawia badanemu cel badania, a także unika przedwczesnego wnioskowania, które może zaburzać dalsze badanie. Badany szczerze udziela wyczerpujących odpowiedzi podczas wywiadu, nie ukrywając istotnych faktów. W badaniu rozwoju języka dzieci, ich rodzice muszą wykazać się ogromną otwartością zgadzając się na wielogodzinne nagrywanie ich prywatnego życia w domu. Jest to dla badacza wyraz ogromnego zaufania, dlatego nagrany materiał nie powinien być udostępniany osobom trzecim bez zgody osób badanych.

Studiu przypadku zalicza się do badań jakościowych, w których, jak twierdzą T. Bauman i T. Pilch (2010: 62), nie chodzi o znalezienie związków przyczynowo-skutkowych, lecz o uzyskanie jak najszerszego obrazu sytuacji i lepszego zrozumienia jej. „Nastawienie na rozumienie wyniku z założenia, że «rzeczywistość mówi», a że jest ona «mądrzejsza» od badacza, jego zadaniem jest jej słuchać uważnie”. Dzięki nagraniom z kamery badacz może w pewien sposób zatrzymać rzeczywistość, a nawet powrócić do niej za kilka miesięcy lub nawet lat, dzięki czemu jest w stanie zbadać dane zjawisko bardzo szczegółowo.

Nagrania wideo jako technika obserwacji w badaniach podłużnych nabywania kompetencji fleksyjnej przez dzieci

Edward Łuczyński (2002: 157) podkreśla, że w polskiej literaturze językoznawczej problem fleksji w ontogenezie języka polskiego jest zaledwie wspomniany przy okazji omawiania całościowego rozwoju mowy dziecka. Podobnie jest w pracach pisanych z punktu widzenia psychologii rozwojowej, gdzie informacje o nabywaniu systemu fleksyjnego języka polskiego są śladowe. Na uwagę zasługują tu przede wszystkim teksty Magdaleny Smoczyńskiej (1972, 1997), która szerzej zajmuje się tym zagadnieniem, oraz E. Łuczyńskiego (2002, 2010). Niewielka liczba szczegółowych badań nad nabywaniem przez dzieci kompetencji fleksyjnej uniemożliwia zatem poznanie różnic i podobieństw tego procesu u dzieci dwujęzycznych i jednojęzycznych. W jaki sposób polskie dzieci w środowisku dwujęzycznym radzą sobie z przyswajaniem form fleksyjnych w porównaniu z ich rówieśnikami, którzy mają do opanowania tylko język polski? Dotychczas nie udało się odpowiedzieć na to pytanie, co może być spowodowane brakiem dość szczegółowego narzędzia do badania rozwoju języka dziecka w ogóle. E. Łuczyński (2002: 158) opiera swoje badania nad formowaniem się fleksji u dziecka „na materiale w postaci zapisu mowy dwojga różnych dzieci”. Podkreśla jednak, że materiał ten nie jest obszerny i zróżnicowany. Nie mamy jednak dokładnej informacji jak zbierał on próbki mowy dzieci, co jest niezwykle cenną informacją dla kolejnych badaczy tego zagadnienia. Współczesny dostęp do wysokich technologii daje nam ogromne możliwości obszernego zbierania wypowiedzi dzieci w wielu różnych sytuacjach. Dzisiejszy młody rodzic nie rozstaje się z telefonem i nagrywa przynajmniej kilka krótkich filmów dziennie swojego dziecka. Nie będzie zatem dla niego ogromnym obciążeniem postawienie telefonu lub kamery w domu nawet na kilka godzin dziennie lub nagranie wideo dziecka bawiącego się również poza domem. Tak nagrany materiał może być udostępniany badaczowi w kilka minut poprzez przesłanie go tym samym nośnikiem informacji

(telefonem) na jedną z prywatnych platform internetowych. Dzięki nagraniom wideo badacz może stosować technikę obserwacji nieuczestniczącej nie wychodząc z domu, a osobami badanymi mogą być polskie dzieci mieszkające w każdym zakątku świata. E. Łuczyński (2002: 158) pisze, że pierwsze formy fleksyjne zwykle pojawiają się u dziecka w drugiej połowie drugiego roku życia dziecka. Maria Zarębina (1994: 14, 17) stwierdza, że dzieci do momentu ukończenia drugiego roku życia mają już znacznie rozbudowany system fleksyjny, choć jak twierdzi M. Smoczyńska (1985) to dopiero początek intensywnego rozwoju całej morfologii. Nagły wzrost słownika dziecka oraz szybki rozwój gramatyki odbywa się dzięki neurologicznym zmianom rozwojowym, jakim jest zwiększenie się liczby synaps w korze między 16. a 24. miesiącem życia dziecka. Nagrania wideo dzieci jednojęzycznych pozwolą badaczom uchwycić i zrozumieć fenomen tak szybkiego rozwoju trudnych umiejętności gramatycznych języka polskiego, które sprawiają ogromną trudność osobom dorosłym uczącym się języka polskiego jako obcego. Nagrania wideo dzieci dwujęzycznych pozwolą natomiast stwierdzić, czy równoczesne przyswajanie drugiego języka spowalnia lub w jakiś sposób zmienia ten proces. Według uniwersalnego modelu rozwoju językowego Dana Slobina (1980) początek fazy językowej, czyli pojawienie się pierwszych słów, przypada na przełom pierwszego i drugiego roku życia. Ida Kurcz (2000: 72) twierdzi, że większość dzieci kończy proces nabywania języka ojczystego w wieku czterech lat lub nieco później. Związane jest to z osiągnięciem przez dziecko odpowiedniego poziomu metabolizmu mózgu, który przypada na 48. miesiąc życia (Kurcz 2000). Badacz powinien zatem szczegółowo przeanalizować trzy lata życia dziecka (od pierwszego do czwartego roku życia), choć im dziecko starsze, tym „akwizycja języka staje się też coraz mniej uniwersalna, coraz więcej w niej elementów uwarunkowanych przebiegiem rozwoju indywidualnego dziecka i wpływem środowiska, w którym dziecko przebywa” (Łuczyński, 2010: 16). Takie badanie longitudinalne musi być odpowiednio zarejestrowane, aby w każdej chwili badacz mógł wrócić do materiału nawet sprzed kilku lat. Jeszcze kilkanaście lat temu w badaniach podłużnych posługiwano się stenogramem wypowiedzi osób badanych lub nagraniami audio. Dzięki nagraniom wideo zebrany materiał jest bardziej szczegółowy, a jego analizy może dokonać nawet kilka miesięcy lub lat po badaniu, co zmniejsza prawdopodobieństwo wpływu subiektywnych odczuć badacza na wnioski. Oprócz tego, rzeczywisty obraz tej ulepszonej metody obserwacji zachowany na nośnikach pamięci pozwala na jego analizę przez innych badaczy, co również zwiększa rzetelność całego badania.

Zasady nagrań wideo w badaniu rozwoju systemu językowego dziecka

W trakcie prowadzenia badań języka dziecka z użyciem kamery należy stosować kilka ważnych zasad, które mają wpływ na przebieg badania, jakość zebranych danych, analizę i wnioski.

- Stymulacja językowa dziecka. Aby nagranie miało wartość badawczą, rodzic lub osoba zajmująca się dzieckiem powinna z dzieckiem rozmawiać i zachęcać je do komunikacji werbalnej. W sytuacji naturalnej dziecko ma też czas zabawy własnej, a rodzic tę chwilę wykorzystuje na domowe obowiązki. Warto od razu zaznaczyć, że prosimy o włączenie kamery przy aktywności wspólnej.

- Zróżnicowane sytuacje. Słownik językowy dziecka zmienia się w zależności od tematu zabawy lub aktywności. Aby nagranie jak najlepiej odzwierciedlało rzeczywistość, w której żyje dziecko, należy poprosić rodziców, aby włączali kamerę w różnych porach dnia, np. podczas posiłków, podczas różnych zabaw, kąpieli, a nawet usypiania, kiedy często dzieci stają się bardzo „rozmowne”.
- Różne osoby, z którymi dziecko przebywa. Dziecko do trzeciego roku życia przebywa najczęściej z rodzicami lub opiekunką i są to najważniejsze osoby, od których abstrahuje reguły gramatyczne języka. Dziecko badane może używać nieco innych słów w stosunku do innych członków rodziny, dlatego najlepiej byłoby nagrywać wszystkich, z którymi ma ono częsty kontakt, jeśli osoby te wyrażają na to zgodę.
- Dziecko podmiotem badania. Dzieci lubią aktywność fizyczną i rzadko siedzą w jednym miejscu, dlatego często będą znikać z kadru. Badacz powinien podkreślić, że przestawianie kamery co pięć minut jest sytuacją nienaturalną dla dziecka, dlatego nawet gdy dziecko na chwilę wyjdzie z kadru, kamera nadal nagrywa głos, więc materiał badawczy będzie zachowany. Natomiast w sytuacji, gdy dziecko pobiegnie bawić się do innego pomieszczenia w domu, rodzic powinien przestawić kamerę tam, gdzie przebywa dziecko.
- Powtarzanie słów dziecka. Artykulacja pierwszych wypowiedzianych słów dzieci jest zazwyczaj nieprawidłowa. Oprócz tego używają one wielu neologizmów, które zazwyczaj rozumieją tylko najbliżsi opiekunowie. Jeżeli badacz bada znaczenia, a nie tylko słowa używane przez dziecko, warto poprosić rodziców o wyjaśnienie tych znaczeń od razu podczas zabawy (np. dziecko badane zawsze na „samolot” mówi „tapcio” lub na „lampkę” – „apka” – ułatwi, a czasem wręcz umożliwi to badaczowi transkrypcję wypowiedzi dziecka). Kiedy dziecko buduje wypowiedzi z użyciem neologizmu, rodzic podaje prawidłową formę, mówiąc: tak, to samolot. Zasada ta jest bardzo ważna w trakcie badania dziecka dwujęzycznego, gdy drugi język dziecka nie jest pierwszym językiem badacza i zrozumienie go nastęrczy mu dużych problemów podczas zapisu. Warto poprosić wtedy rodzica posługującego się językiem polskim, aby przetłumaczył od razu słowa dziecka. Ma to również znaczenie praktyczne dla samego dziecka podczas nabywania dwóch systemów językowych.
- Brak dystraktorów. Należy bezwzględnie poprosić rodzica, żeby podczas nagrywania nie włączać telewizora ani radia. Nie tylko przeszkadza to w późniejszym zapisie wypowiedzi dziecka, ale również przeszkadza to samemu dziecku w prawidłowym uczeniu się mowy.
- Sprawdzanie poprawności nagrań. Badacz w krótkim czasie po otrzymaniu kolejnych nagrań powinien sprawdzić ich wartość badawczą. W przypadku niewystarczającego dostosowania ich do głównych zasad należy poprosić rodziców o wprowadzenie korekty przy nagraniach następnych.

Nagrania wideo a nagrania audio

W książce T. Pilcha i T. Bauman na temat badań pedagogicznych (2001: 64) znajdujemy informację, że otwarty wywiad pogłębiony „powinien być prowadzony z pomocą magnetofonu, dyktafonu itp.” Biorąc czynny udział w rozmowie, badacz

nie będzie mógł zanotować wszystkich jej szczegółów. Ponadto „zarejestrowana wypowiedź pozwala na uchwycenie autentycznego języka badanego”. Jeszcze kilkanaście lat temu głównym narzędziem badawczym przy obserwacjach i wywiadach były tzw. dzienniki mowy, a potem dyktafon – rzadko wymieniana była kamera. Nagrania wideo powodowały u ludzi niepewność, a nawet lęk, co negatywnie wpływało na przebieg badania. Dzisiaj młodzi ludzie z pokolenia nowych technologii mają na co dzień kontakt z kamerą w telefonie. Nagrywają siebie i swoich bliskich, często również nagrania umieszczają w Internecie na wideoblogach, aby każdy mógł je obejrzeć. Nie mają zatem już tak negatywnych reakcji związanych z wystąpieniem przed kamerą jak osoby, które dorastały w czasach przed smartfonem. Badacz przed przystąpieniem do badania powinien upewnić się, w jakim wieku jest osoba badana, a używana ewentualnie kamera powinna być jak najmniejsza, najbardziej naturalna – telefon jest tu najlepszym narzędziem do nagrań wideo z osobami dorosłymi. W przypadku bardzo małych dzieci nie ma większego znaczenia, czy badacz będzie nagrywać kamerą z telefonu czy kamerą cyfrową. Ogromne znaczenie ma jednak, żeby nagrania miały formę audio-wideo, rejestrujące zarówno obraz jak i dźwięk, a nie tylko sam dźwięk. Badając rozwój języka małego dziecka badacz musi usłyszeć, a potem zapisać wszelkie próby jego mowy. Na tempo i poziom opanowania języka ma wpływ szereg czynników, które można tylko zaobserwować. Jednym z nich jest lateralizacja, czyli wybór dominującej ręki. Obraz z nagrań wideo pokaże badaczowi, w przypadku dzieci normatywnie rozwijających się, która ręka jest u dziecka dominująca (którą ręką chwyta zabawki, układa klocki, maluje, wrzuca przedmioty do pudełka). Jagoda Cieszyńska (2011: 97) pisze, że oburęczność, czyli niewykształcenie się dominacji ręki, ma negatywny wpływ zarówno na możliwości artykulatoryjne dziecka, jak i nabywanie przez nie systemu językowego. „Najpóźniej w wieku 13. miesięcy praworęczne dzieci dokonują wyboru ręki przy wykonywaniu gestu wskazywania palcem” (Cieszyńska 2011: 97, za Bauer 2006). Gest, o którym pisze badacz, jest podstawą rozwoju języka, ponieważ „wskazywanie przedmiotu komuś innemu, jedynie w celu podzielenia z nim uwagi jest zachowaniem komunikacyjnym właściwym wyłącznie ludziom” (Tomasello 2002: 87)”. Umiejętność wskazywania rączką, a potem palcem oraz odwracanie głowy po usłyszeniu nazwy w kierunku danego przedmiotu lub osoby, przygotowuje dziecko do słuchania słów i zwrotów oraz do nazywania przedmiotów widocznych w polu widzenia (Cieszyńska 2013: 63). Michael Tomasello (1999: 90) twierdzi, że umiejętność związana ze wspólną uwagą kształtuje się między dziewiątym a dwunastym miesiącem życia dziecka. Oprócz tych rewolucyjnych podstaw potrzebnych do rozwoju systemu językowego występuje szereg umiejętności motorycznych – motoryki małej i dużej związanych z tempem i poziomem rozwoju mowy. Umiejętności zdobyte w pierwszym roku życia dziecka, które wymienia J. Cieszyńska (2013: 69), to: chodzenie z prowadzeniem za jedną ręką, chwyt szczypcowy, wrzucanie i wyjmowanie klocków z pudełka, przyciąganie zabawki, pociągając za sznurek, wypowiedzianie pierwszych słów lub sylab funkcjonujących jako słowa, wykonywanie poleceń: daj, przynieś, połóż itp., prowadzenie dialogu niewerbalnego: podawanie przedmiotów, „karmienie” dorosłego; przejawianie uczuć nieśmiałości, rozpoznawanie swojego odbicia w lustrze, kontrolowanie wzrokiem prób posługiwania się kredką, łyżką, próby adekwatnego

używania narzędzi typu: telefon, grzebień, wrzucanie dwóch klocków do puszek, toczenie piłki w kierunku drugiej osoby, siedzenie na nocniku („pozwala posadzić się na nocniku”).

Tylko jedno z czternastu zdobywcy pierwszego roku życia dziecka badacz może zarejestrować na nagraniach audio. Doświadczony badacz praktyk rozumie potrzebę ciągłej diagnozy dziecka we wszystkich aspektach. Tylko wtedy będzie on miał całościowy obraz rozwoju badanego, co pozwoli na najgłębsze analizy nabywania kompetencji językowych. Nagrania audio-wideo pozwalają badaczowi obserwować wszystkie osiągnięcia dziecka potrzebne do analizy w badaniu, a dodatkowo jako praktykowi pozwalają stwierdzić, że rozwój dziecka przebiega prawidłowo i ewentualnie szybko zdiagnozować jakieś zakłócenia.

Transkrypcja nagrań wideo dzieci jednojęzycznych i dwujęzycznych – technika i przykłady

Pierwszym etapem pracy z kamerą jest samo nagrywanie dziecka przez wiele miesięcy przez rodzica pod kontrolą badacza. Kolejnym etapem jest oglądanie i poprawny zapis nagrań, aby możliwa była jak najobszerniejsza i najdokładniejsza analiza ilościowa i jakościowa. Jak pisze E. Łuczyński (2010: 16), zmiany ilościowe kolejnych etapów rozwoju mowy dziecka przechodzą niezauważalnie w zmiany jakościowe. Początkowo badacz może porównywać liczbę słów wypowiedzianych przez dziecko, następnie liczbę słów w zdaniu, a także w którym miesiącu życia pojawiły się odpowiednie formy gramatyczne. Następnie wraz z wiekiem rozwój struktur gramatycznych staje się coraz bardziej przestrzenny, a co za tym idzie, dużo trudniejszy do opisanego. Przykładowym badaniem podłużnym, w którym główną techniką badawczą jest obserwacja z wykorzystaniem nagrań wideo, jest badanie procesu rozwoju systemu językowego czworga dzieci (dwoje dzieci jednojęzycznych posługujących się tylko językiem polskim oraz dwoje dzieci dwujęzycznych). Badanie rozpoczęto w 2015 roku. Z nagrań wideo przez 15 miesięcy udało się zebrać następujący materiał: dziecko dwujęzyczne 1. (jęz. polski i jęz. malajalam z Indii): 86 godz. nagrań; dziecko dwujęzyczne 2. (jęz. polski i jęz. angielski): 62 godz. nagrań; dziecko jednojęzyczne 1. (jęz. polski): 64 godz. nagrań; dziecko jednojęzyczne 2. (jęz. polski): 92 godz. nagrań. Nagrania te pochodzą głównie od rodziców dzieci badanych (obserwacja z udziałem kamery) oraz z prowadzonych wywiadów zarówno z dzieckiem – zabawa z uczestnictwem badacza (raz w miesiącu min. 1 godz.) i krótkich wywiadów z rodzicami podczas rozmowy swobodnej. Tak obszerny materiał nagraniowy powinien być odpowiednio przechowywany i zapisywany.

- Każdemu nagraniu powinna być przyporządkowana odpowiednia data, a sama transkrypcja powinna być podzielona na kolejne miesiące życia dziecka. W ten sposób możliwy będzie opis tempa rozwoju słownika dziecka oraz struktur gramatycznych.
- Słowa wypowiedziane przez dziecko powinny być zapisane tak, jak rzeczywiście je artykułuje, oraz dodatkowo, jak brzmią one poprawnie, aby badacz nie miał problemu z ich późniejszym odczytaniem np.:

taaa 'tak' (12 mies.)
ga ga 'kwa kwa' (14 mies.)
Ni ma 'nie ma' (16 mies.)
Kosia 'do kosza' (17 mies.)
Mama sianiani 'mama siada' (17 mies.)
Sianiani tatom 'siada z tatą' (18 mies.)
Misiem lońćke 'z misiem za rączkę' (19 mies.)
Maja bansolenki założy ląćki 'Maja założy bransoletki na rączki' (22 mies.)
Jak Basia tu pyjdzie to jej dam talezik 'Jak Basia tu przyjdzie to jej dam talerzyk' (24 mies.)

Taki zapis ma nie tylko znaczenie dla notowania rozwoju fonetyki u dziecka, ale również konstrukcji gramatycznych – w tych przykładach dziecko nie używa jeszcze przyimków.

- Należy zapisywać cały kontekst wypowiedzi dziecka oraz wypowiedzi innych osób, jeśli ma to znaczenie dla analizy używanych struktur gramatycznych i składniowych.

Mama: *Czyje to są kapcie?* Dziecko: *Niani* (14 mies.)
 Mama: *Komu dałaś buziaka?* Dziecko: *Baby* 'babci/babie' (15 mies.)
 Mama: *Gdzie Maja była?* Dziecko: *Paku* 'w parku' (16 mies.)
 Dziecko: *Góje* 'na górę' (mówi wchodząc na drabinę) (17 mies.)
 Dziecko: *Noka* 'noga'. Mama: *Noga boli? To co mam zrobić?* Dziecko: *Tuli, tuli, bozie* 'przytulić, buzi' (18 mies.)
 Dziecko: *Fonećko jest 'słoneczko jest'*. Mama: *No ale boli nóżka to nie można iść na plac zabaw.* Dziecko: *Można iść. Maja usiądzie, woni io io* 'dzwoni po karetkę'. *Nóska boli. Halo halo. Maja woni io io.* Dziadek: *Do kogo dzwonisz?* Dziecko: *Po io io.* Mama: *A dlaczego dzwonisz po io io? Powiedz dziadkowi.* Dziecko: *Nóska boli. Nie boli już* (22 mies.)

Na powyższych przykładach widać, że w zależności o co pyta rodzic, dziecko używa poprawnej lub niepoprawnej odmiany rzeczownika. Bez opisu sytuacji lub przytoczenia słów rodzica, nie dowiemy się, jaka forma gramatyczna powinna być użyta.

- W przypadku dzieci dwujęzycznych najlepiej jest poprosić o pomoc rodzimego użytkownika drugiego języka podczas oglądania i transkrypcji nagrań, a także wstępnej analizy. W przypadku młodszych dzieci, które są na etapie jednego słowa, najczęściej źle artykułowanego, badacz może nie usłyszeć, że dziecko wypowiada słowo w obcym dla niego języku. W późniejszym etapie badacz powinien zapisać wypowiedzi dziecka w drugim języku wraz z tłumaczeniem tylko pod kontrolą rodzimego użytkownika tego języka, a także poznać przynajmniej w minimalnym stopniu jego struktury morfologiczne i składniowe, aby móc wyszukać w języku polskim interferencji językowych lub zapożyczeń, a także zjawisk przełączania kodów czy mieszania kodów.

Dziecko: *Do mamy. Łoś* 'wash – pranie' (20 mies.)
 Mama: *Co tu wygląda zza chmurki?* Dziecko: *Mun* 'moon-księżyc' (21 mies.)
 Dziecko: *Łan du du piś* 'one du du please – jeden pociąg proszę' (21 mies.)
 Dziecko: *Oen dzi, chodź, łajd dat* 'open drzwi, chodź, ride that – otwórz drzwi, chodź, jechać tym' (22 mies.)
 Dziecko: *Bau bau* (odpowiednik polskiego hau hau w jęz. malajalam) (12 mies.)
 Dziecko: *Daa* 'zobacz lub tam' (bez pomocy rodzimego użytkownika malajalam badacz nie doszukałby się w tym dźwięku słowa) (14 mies.)

Dziecko: *O tamtom ciaje cie Maja 'tamtą herbatę chce Maja'* (22 mies.)

Dziecko: *Aciama tam ciaci 'babcia tam śpi* (22 mies.)

Dziecko do mamy polskojęzycznej: *Maja tu usiądzie i mama tam usiądzie*. Do babci w malajalam: *Aciama ivide irikiu, mol avyde 'babcia tu usiądzie, Maja tam'* (25 mies.)

Oprócz zebranego materiału badawczego w postaci nagrań, badacz powinien bazować też na swoich spostrzeżeniach poczynionych w każdym najmniejszym kontakcie z osobą badaną i reagować adekwatnie na wszelkie zmiany. Jedno z dzieci badanych nie zwiększało swojego zasobu słów tak szybko jak wcześniej oraz nie zdobywało umiejętności fleksyjnych odpowiednich do swojego wieku. Przyczyną spowolnienia tempa w rozwoju systemu językowego okazał się nowo zakupiony telewizor i zbyt długa stymulacja prawej półkuli dziecka obrazem. W takiej sytuacji badacz, który dodatkowo jest praktykiem, powinien interweniować, bo na pierwszym miejscu zawsze powinien stawiać dobro dziecka.

Zakończenie

W *rozprawie o metodzie* Kartezjusza czytamy, że regułą nakazującą jest „dzielić każde zbadane zagadnienie na tyle cząstek, ile by się dało i ile byłaby potrzeba dla lepszego jej rozwiązania” (Pilch, Bauman 2001: 35). Niewątpliwie nagrania wideo stanowią podstawowy i najbardziej obszerny materiał badawczy w przypadku badań nad nabywaniem kompetencji językowej u dzieci, ale należy pamiętać, że biografia językowa jako metoda badawcza powinna składać się nie tylko z części analitycznej, przedstawiającej kontakty językowe, ale również z części narracyjnej, ukazującej podstawowe fakty z życia oraz proces stawania się i bycia osobą dwujęzyczną. Niezwykle ciekawe będą dalsze losy badanych dzieci dwujęzycznych, kiedy zaczną zauważać, że mają tę niezwykłą zdolność władania dwoma językami, której nie posiadają ich rówieśnicy. Bardzo ważna jest tu rola rodzica, aby tę dwujęzyczność i dwukulturowość przedstawić dziecku jako bogactwo, a nie ciężar bycia innym. „Poziom psychologicznego i społecznego funkcjonowania osób dwujęzycznych zależy od świadomej pracy nad rozwojem dwóch systemów językowych oraz od głębokiej refleksji nad kształtowaniem swojego miejsca w społeczności” (Cieszyńska 2006: 173). Świadomość znajomości dwóch języków może pojawić się u dziecka bardzo wcześnie. Przykładem są choćby takie wypowiedzi dziecka dwudziestosiedmiomiesięcznego:

Tate i aciame naucie po polsku. Mame i paniom Basie naucie malajalam. (Tatę i babcię nauczę po polsku. Mamę i panię Basię nauczę malajalam).

Dziecko: *Jak jest purigam po polsku, mamó? Mama: brwi.*

Mamo, mów po polsku! (gdy mama rozmawiała z tatą po angielsku – w nieznanym dla dziecka języku)

Mamo, co powiedziałaś do taty?

Co zapytałaś aciame?

W. Miodunka (2003: 11) twierdzi, że prowadząc badania nad bilingwizmem należy analizować trzy aspekty: lingwistyczny, psychologiczny i socjokulturowy. Badacz powinien więc pamiętać o strategii badawczej, jaką jest triangulacja badań polegająca na stosowaniu większej liczby technik pozyskiwania danych o osobie

badanej lub też na analizowaniu materiału badawczego przez więcej niż jednego badacza lub wykorzystaniu więcej niż jednego typu analizy (Miodunka 2016: 79).

T. Pilch i T. Bauman (2001: 48) podkreślają, że badanie studium przypadku bez uwieńczenia go rezultatami praktycznymi oraz działalnością terapeutyczną traci sens. Dzięki wielogodzinnym nagraniom wideo, a następnie szczegółowym ich analizom wnioski płynące z badań nad nabywaniem języka dzieci w środowisku bilingwalnym pomogą ich rodzicom, nauczycielom i terapeutom w ocenie poziomu opanowania systemu językowego konkretnego dziecka, w skutecznym budowaniu dwujęzyczności zrównoważonej, a w konsekwencji przyczynią się do rozwoju ich potencjału intelektualnego.

Bibliografia

- Cieszyńska Jagoda. 2006. Dwujęzyczność, dwukulturowość – przekleństwo czy bogactwo? O poszukiwaniu tożsamości Polaków w Austrii. Kraków.
- Cieszyńska Jagoda. 2010. Dwujęzyczność – rozumienie siebie jako Innego. W *Nowe podejście w diagnostyce i terapii logopedycznej – metoda krakowska*. J. Cieszyńska, M. Korendo, Z. Orłowska-Popek (red.). Kraków. 18–36.
- Cieszyńska Jagoda. 2011. Wczesna diagnoza i terapia zachowań autystycznych. Metoda krakowska. Kraków.
- Cieszyńska Jagoda. 2013. Metoda Krakowska wobec zaburzeń rozwoju dzieci. Kraków.
- Cieszyńska Jagoda. 2017. Jak kształtować dwujęzyczność zrównoważoną. Biografia językowa Julii (w druku).
- Kurcz Ida. 2010. Psychologia języka i komunikacji. Warszawa.
- Łuczyński Edward. 2002. „Fleksja języka polskiego z punktu widzenia ontogenezy mowy”. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego* 58. 157–165.
- Łuczyński Edward. 2010. Akwizycja gramatyki języka polskiego. *Psychologia Rozwojowa* nr 1. 9–18.
- Miodunka Władysław. 2003. Bilingwizm polsko-portugalski w Brazylii. W stronę lingwistyki humanistycznej. Kraków.
- Miodunka Władysław. 2016. Biografia językowa jako jedna z metod badania dwujęzyczności. W *Bilingwizm polsko-obcy dziś. Od teorii i metodologii badań do studiów przypadków*. R. Dębski, W. Miodunka (red.). Kraków. 49–87.
- Peal Elizabeth, W. Lambert. 1962. “The relation of bilingualism to intelligence”. *Psychological Monographs, General and Applied* 76. 1–23.
- Pilch Tadeusz, T. Bauman 2001. Zasady badań pedagogicznych. Warszawa.
- Roy Deb, Vosoughi S., M. Goodwin, B. Washabaugh. 2012. A portable audio/video recorder for longitudinal study of child development. In Proceedings of the 14th ACM International Conference on Multimodal Interaction (ICMI '12). ACM, New York. 193–200. http://www.ted.com/talks/deb_roy_the_birth_of_a_word/transcript?language=pl [dostęp: 20.01.2017].
- Slobin Dan. 1980. Poznawcze przesłanki rozwoju gramatyki. W *Badania nad językiem dziecka. Wybór tekstów*. G.W. Shugar, M. Smoczyńska (red.). Warszawa. 398–452.
- Smoczyńska Magdalena. 1972. „Przyswajanie form deklinacji rzeczownikowej przez dzieci w wieku przedszkolnym”. *Psychologia Wychowawcza* z. 5. 515–524.
- Smoczyńska Magdalena. 1985. Badania nad rozwojem języka dziecka. Warszawa.

Smoczyńska Magdalena. 1997. Przystawianie systemu gramatycznego przez dziecko. W *Rozwój poznawczy i językowy dzieci z trudnościami w komunikacji werbalnej*. H. Mierzejewska, M. Przybysz-Piwkowska (red.). Warszawa.

Tomasello Michael. 1999. Kulturowe źródła ludzkiego poznania. J. Rączaszek (przeł.). Warszawa.

Zarębina Maria. 1994. Język polski w rozwoju jednostki. Gdańsk.

Streszczenie

Artykuł przedstawia techniki nagrań audio-wideo, które stają się współcześnie jednym z podstawowych narzędzi w badaniu rozwoju systemu językowego dziecka w środowisku monolingwalnym i bilingwalnym. Autorka opisuje biografię językową, jako metodę badania nabywania kompetencji językowych. Jak twierdzi W. Miodunka (2016) – w trakcie procesu badawczego należy stosować zasady otwartości, dobrej komunikacji i naturalności. Cechy te, zdaniem autorki artykułu, można osiągnąć poprzez użycie kamery w procesie obserwacji dziecka. Omówiono również zasady, których należy przestrzegać podczas korzystania z nagrań wideo, co może być niezwykle cenną informacją dla kolejnych badaczy tego zagadnienia. Następnie autorka skupiła się na technice zapisu powstałego materiału badawczego na przykładzie analizy rozwoju języka dwojga dzieci dwujęzycznych i dwojga dzieci jednojęzycznych.

The Role of Video Recordings in the Research of Speech Ontogenesis in a Mono- and Bilingual Environment

Abstract

The article presents the audio – video techniques that nowadays are the basic tools for the study of the child’s language development. These techniques could be used for mono and bilingual children. The author describes a “language biography” as one of the methods for the acquisition of language competence. According to W. Miodunka (2016), the “language biography” as a research method should include the following characteristics: openness, natural, and excellent communication. These features could be accomplished by using a camera during everyday activities. Additionally, the article presents the principles of recording videos for research purposes that could be valuable information for other studies. Thereafter, the author shows the technique to transcribe recordings based on the language development study of two bilingual and two monolingual children.

Słowa kluczowe: bilingwizm, rozwój języka, kompetencje językowe, biografia językowa, nagrania wideo, badanie

Keywords: bilingualism, language development, language skills, language biography, video recordings, study

Anna Nallur – psycholog, certyfikowana terapeutka Metody Krakowskiej. Tytuł pracy doktorskiej: *Rozwój mowy dziecka w środowisku bilingwalnym*. Promotor: prof. dr hab. Jagoda Cieszyńska.